

CZU: 373.321:37.015.3:82.09

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.6619251>**ABORDAREA PERSONAJULUI LITERAR ÎN BAZA STRATEGIEI ERRE***Cristina LAȘCU**Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău*

În articol este abordat personajul literar prin prisma strategiei ERRE și sunt recomandate mai multe metode care pot fi utilizate în cadrul acesteia. Fiind un instrument al optimizării procesului de învățământ, strategia face posibilă tratarea diferențială a elevilor, dar și formarea la aceștia a competențelor vizate în curriculumul la LLR. La caracterizarea personajului literar se revine tot de atâtea ori de câte ori se studiază un text epic sau dramatic și această abilitate permite, pe de o parte, realizarea unei sinteze a ceea ce învață elevii la disciplina LLR și, pe de altă parte, constituie un prilej de valorificare a experienței de viață a elevilor și de aplicare a imaginației lor creatoare.

Cuvinte-cheie: *strategia ERRE, metode, competențe, personaj literar, caracterizare.*

THE APPROACH OF THE LITERARY CHARACTER BASED ON THE ERRE STRATEGY

The article presents the approach of the literary character through the prism of the ERRE strategy and recommends several methods that can be used in it. Being a tool for optimizing the educational process, the strategy makes it possible to treat students differently, but also to train them in the skills covered in the LLR Curriculum. The characterization of the literary character is repeated as many times as an epic or dramatic text is studied and this ability allows, on the one hand, the realization of a synthesis of what students learn in the LLR discipline, on the other hand, it is an opportunity to capitalize on the life experience of students and to apply their creative imagination.

Keywords: *ERRE strategy, methods, skills, literary character, characterization.*

În opera literară, personajul are un rol fundamental. Operele rămân vii în mintea cititorului anume prin personajele lor. Ele, personajele, sunt capabile să fixeze evenimentele și ideile realității. La personajul literar se revine tot de atâtea ori de câte ori se studiază un text epic sau dramatic, iar caracterizarea personajului și integrarea lui într-o anumită tipologie îi face pe elevi să înțeleagă mai bine mesajul textului. Totodată, personajele implică valențe educative, deoarece elevii imită modelele comportamentale din textele literare. „Caracterizarea personajului literar din perspectiva modalităților de transfigurare a realității, a locului ocupat în acțiunea operei ori a modului cum evoluează este o operație frecventă în cadrul orelor de literatură...” [1, p.136].

Primele noțiuni despre *personajul literar* elevii le deprind încă din clasele primare. Conform curriculumului la LLR [2], elevii studiază personajul literar în fiecare an: în clasa a V-a – personajele basmului popular, în clasa a VI-a – caracterizează personajele literare în baza fabulelor, în clasa a VII-a și a VIII-a – studiază personajele de roman, în clasa a IX-a învață să aplice algoritmul de caracterizare a personajului literar. Diversitatea tipologiilor de personaje și modalitățile/ procedeele de caracterizare a acestora se vor studia în clasele liceale, a X-a și a XI-a.

Caracterizarea personajului este cea mai eficientă modalitate de studiere a acestuia. Ea are scopul de a pune în lumină însușirile personajului care, pe de o parte, vor fi sau nu un model pentru elevi, iar, pe de altă parte, îi va învăța tehnicile de analiză a personajului și îi va ajuta să le desprindă ei înșiși din textul literar. Personajul literar este pentru elevi o existență în sine, un tipar de imitat sau pe care trebuie să-l respingă, însă acest lucru nu trebuie să ducă la o clasificare formală a personajelor. Subiecții educației trebuie să înțeleagă faptul că un personaj reprezintă o întreagă categorie de oameni, un tip uman mai mult sau mai puțin întâlnit, o unitate între particular și general, între actele, faptele lui individuale concrete și regăsirea acestora la o întreagă categorie de tipuri umane. Totodată, prin apropierea de personaje educăm la elevi empatia, capacitatea de a recunoaște și de a împărtăși sentimentele unei alte persoane. Este capacitatea de a încerca să înțelegi ce simte celălalt, de a nu te arăta nepăsător față de sentimentele sale.

În acest context, considerăm că strategia ERRE este una foarte productivă în abordarea personajului literar. „Proiectarea unei activități didactice în baza strategiei date presupune patru etape distincte și niciuna dintre ele nu poate fi omisă: Evocarea, Realizarea sensului, Reflecția, Extinderea” [2, p.17].

Evocarea este secvența de debut a lecției. „Menirea operației de evocare este să coreleze cunoștințele și abilitățile anterioare ale elevilor cu ceea ce urmează să fie asimilat: să ajute în construirea unor punți, să faci-

litate dezvoltarea în memorie a unor „filme” mai vechi, să trezească emoții” [2, p.17]. Prin activitatea frontală, utilizând, în special, conversația, se va discuta despre personajele deja cunoscute de elevi și care au tangențe cu personajul care urmează să fie caracterizat. De exemplu, înainte de studierea unui personaj feminin, putem iniția o discuție despre rolul femeii în societate și să invocăm diferite tipuri de personaje feminine.

Conversația poate fi însoțită de video, prezentări în Power Point, imagini ale personajelor literare. Se va apela la competențe transdisciplinare, implicând experiența elevilor, sistemul lor de valori, poziția civică. De reținut: Evocarea nu există în afara întregului proiect, iar obiectivul principal al acestei etape îl constituie actualizarea cunoștințelor elevilor și pregătirea lor pentru receptarea informației la etapa următoare, cea a realizării sensului.

Un aspect important la etapa evocării este de a-i implica activ pe toți elevii, căci învățarea este un proces activ și nu unul pasiv. Trebuie evitată situația când elevii stau pasivi în clasă, ascultându-l pe profesorul care gândește în locul lor, în timp ce ei stau în bănci luând notițe sau visând cu ochii deschiși. Elevii trebuie să-și exprime cunoștințele scriind și/sau vorbind. În felul acesta, cunoștințele fiecăruia sunt conștientizate și exteriorizate.

Aplicarea acestei sarcini permite ca elevii să realizeze conștientizarea nivelului de dezvoltare, informare în raport cu sarcina propusă; să identifice propria experiență; să-și exteriorizeze cunoștințele, abilitățile, atitudinile la subiect. Toate acestea reprezintă schema cognitivă inițială, un anumit nivel de dezvoltare a competențelor vizate de curriculumul disciplinei.

Realizarea sensului este etapa principală a lecției. Ea se va desfășura folosind activitatea frontală și activitatea în grup. Sarcina esențială a realizării sensului este, în primul rând, de a menține implicarea și interesul, stabilite în faza de evocare. La această etapă elevii învață conținuturi și exersează deprinderi în concordanță cu tema anunțată. Alegerea metodei și tehnicii centrale de construire a noilor cunoștințe sau formare a noilor competențe depinde de obiectivul central și domeniul vizat – lectura, discuția sau scrierea. Se pot utiliza atât metode tradiționale, cât și cele interactive. Dar „niciunei metode nu i se poate acorda valoare absolută, nu poate fi recomandată ca rețetă atotcuprinzătoare, tot așa după cum nicio metodă nu poate fi la fel de eficace pentru toți elevii ori pentru toți profesorii” [3, p.54]. Alegerea, din varietatea metodelor de învățământ, a celor considerate cele mai eficiente pentru o anumită activitate didactică este în exclusivitate rezultatul deciziei profesorului.

Prezentăm mai jos câteva dintre metode ce pot fi aplicate la caracterizarea personajului.

Piramida caracterizării. Ca obiect al caracterizării poate servi oricare dintre personajele literare. Caracterizarea pornește de la 21 de elemente extrase din text care alcătuiesc schematic cele 6 trepte ale piramidei. Se pornește din vârful piramidei ce reprezintă un cuvânt care nu e altceva decât numele personajului ales; treapta inferioară solicită două caracteristici care vor fi calificativele eroului direct prezente în text (caracterizare directă de către autor), după care urmează trei elemente care îl caracterizează din punctul de vedere al anturajului, al condițiilor de trai sau prin îmbrăcăminte, apoi patru cuvinte/îmbinări de cuvinte cărora le corespund trăsături de caracter pe care le deducem din vorbele personajului (autocaracterizarea prin limbaj), cinci cuvinte care constituie trăsături ce reies din vorbele altor personaje despre protagonist (caracterizarea indirectă) și, în final, șase trăsături pe care le sesizăm în comportamentul și acțiunile proprii (autocaracterizare prin acțiuni). De notat că ordinea și cerința/ itemul treptelor poate fi modificată, în dependență de modalitățile de caracterizare a personajului utilizate de scriitor într-o operă sau alta.

Este recomandabil să alegem pentru caracterizare un personaj complex și să evităm portretele schematizate. La dorința profesorului, putem scoate în evidență alte elemente care ne interesează, de exemplu: calități ascunse în spatele unor figuri de stil sau calități pe care le deducem din monolog etc. Nu urmărim doar înregistrarea trăsăturilor negative sau doar a calităților; se urmărește obiectivitatea.

Pentru caracterizarea unor personaje controversate (de exemplu, pentru caracterizarea Marei din romanul omonim al lui I.Slavici) este binevenită **metoda Graficul T** – o metodă simplă, de acumulare a argumentelor și a contraargumentelor în raport cu o afirmație binară, care admite o abordare diferită. Se proiectează pentru organizarea și monitorizarea unei discuții în vederea formulării de concluzii, luării de decizii, dar și pentru calificarea drept corecte sau incorecte a unor informații.

Procedura este simplă și necesită respectarea următorilor pași:

- Se formulează o problemă binară, o opțiune în procesul de analiză sau rezolvare a problemei (*Este Mara o avară sau e pur și simplu economă?....*).

- Se poate utiliza un tabel cu două coloane simetrice, conținând în stânga partea afirmativă a binomului: da, bine, pro, forte, prioritate, iar în dreapta – partea negativă a binomului: nu, contra, puncte vulnerabile, slabe.
- Elevii cercetează problema și completează ambele aripi ale graficului, apoi examinează relația dintre argumente și contraargumente, bifând argumentul și contraargumentul-perechi.
- Se estimează ponderea unei aripi a graficului.
- Se formulează concluzia generală asupra problemei.

Ținând cont de faptul că reprezentanții criticii literare au dezvoltat o polemică pe marginea apartenenței/neapartenenței personajului slavician la tipologia avarilor consacrați, considerăm că *Graficul T* este o modalitate reușită de dezbateri, care ne-ar convinge dacă putem justifica acțiunile Marei în lupta ei cu viața însăși. Obiectivul nostru nu constă doar în acumularea a cât mai multor argumente, ci în cercetarea în profunzime a ideii, ca în final să ne convingem dacă personajul merită să fie catalogat drept avar sau dacă anumite circumstanțe din viața lui (sărăcia, faptul că își crește copiii de una singură etc.) îndreptățesc acțiunile ei de acumulare a banilor. Elevii, grupați în două tabere (PRO/CONTRA), polemizează și aduc argumente. Șirul argumentelor, și într-un caz și în altul, poate fi nelimitat (desigur, atâta cât ne permite textul).

Dezbateri elevilor poate fi încheiată cu un *eseu argumentativ*, care vine să suneze concluziile făcute.

O metodă eficientă care contribuie la exersarea competenței de comunicare, la activarea și dezvoltarea gândirii și a creativității este *metoda Pălăriile Gânditoare* concepută de Edward de Bono în 1986. Tehnica este integrată în sfera de interferență a jocului de rol și a jocului didactic. Prezentarea succintă a tehnicii: sunt 6 pălării, fiecare având câte o culoare: alb, roșu, galben, verde, albastru și negru; culoarea pălăriei definește rolul interpretat de participanți; membrii grupului își aleg pălăriile în funcție de rolul ales; pălăria poate fi purtată individual sau în grupuri; rolurile se pot inversa, participanții sunt liberi să spună ce gândesc.

Participanții trebuie să cunoască semnificația fiecărei culori: pălăria *albă* informează grupul în privința datelor pe care le oferă opera despre personaj. Ea gândește ca o foaie albă și e întotdeauna neutră; pălăria *roșie* spune ce simte în legătură cu personajul, ea își exprimă emoțiile, temerile, intuițiile, sentimentele, dar nu se justifică, ci doar aprinde spiritele, permițând pălăriei albe să exploreze sentimentele celorlalți; pălăria *neagră* este cea care identifică greșelile. Ea judecă critic, gândește logic, negativ; pălăria *galbenă* este cea care aduce beneficii. Ea gândește optimist, logic și pozitiv; pălăria *verde* este cea care generează ideile noi. Ea e creativă, formulează noi idei, dă frâu liber imaginației, fiind mereu în căutarea alternativelor; pălăria *albastră* clarifică situația. Ea controlează procesul gândirii pentru ca acesta să devină mai productiv, organizează acțiunea și sistematizează concluziile.

Apelul la această metodă vine pentru a reduce monotonia, pentru a asigura dinamismul, varietatea și caracterul atrăgător al orelor, pentru a restabili echilibrul psihofizic al elevilor și a-i motiva intrinsec.

La această fază a strategiei ERRE, pentru caracterizarea personajului poate fi utilizată *metoda Cubul*. Metoda e binevenită și pentru lucrul individual, și pentru lucrul în grup. Cele 6 fețe ale cubului cuprind sarcini: **DESCRIE**: portretul fizic al personajului, trăsăturile morale evidente; **PROBEAZĂ**: apartenența personajului la o anumită tipologie; **ANALIZEAZĂ**: evoluția personajului; **ARGUMENTEAZĂ**: este un personaj al unei nuvele / roman; **COMPARĂ**: cu alte personaje ce ilustrează aceleași trăsături sau o anumită tipologie; **ASOCIAZĂ**: la ce/ la cine te îndeamnă să te gândești povestea personajului/ trăsăturile sale.

În abordarea personajului, nu poate fi neglijat nici lucrul la rezolvarea unor fișe caracterologice. Elevilor (individual sau în grup) li se propune să citească cu atenție fragmentele care conțin caracteristici (directe și indirecte) ale personajului analizat, spicuite din textul literar, și să rezolve următorii itemi:

1. Identificați elementele de portret fizic și moral ale personajului, precizând și modalitățile de caracterizare.
2. Prezentați statutul personajului în cadrul operei literare.
3. Comentați un citat (preluat din critica literară) cu referință la personajul vizat.

Menționăm că realizarea sensului este etapa în care se formează și se dezvoltă competențele specifice ale disciplinei. Studiarea materiei noi se circumscrie competenței pragmatice, care se exprimă în „cunoașterea de către elev a principiilor conform cărora mesajele sunt organizate, structurate, adaptate. Ea se manifestă în competența discursivă (ordonarea frazelor în secvențe cu scopul de a produce ansambluri; structurarea discursului) și în competența funcțională: procedura propriu-zisă.” [4, p.14]. Astfel, la această etapă se propun sarcini de tipul: „Informează-te! (lectura fragmentelor, ascultarea activă)” și „Procesează informația! (interpretarea, analiza materialului)”. Aplicând acest tip de sarcini, preconizăm să se completeze, să se modifice

schema cognitivă a elevului; să se asigure prelucrarea și înțelegerea ei de către elev; să se mențină implicarea care facilitează contactul cu informația nouă și procesarea ei.

Reflecția este la fel o etapă importantă și uneori poate lua mai mult timp decât etapa de realizare a sensului. Dar reflecția, oricât de atrăgătoare, nu-și are rostul dacă nu s-a produs învățarea. Reflecția trebuie să-i dea elevului ocazia de a-și valorifica anumite deprinderi, de a realiza transferul, de a evalua importanța subiectului nou pentru sistemul său de cunoștințe. La această etapă putem propune elevilor să completeze un ciorchine, în care se va sintetiza imaginea personajului literar supus caracterizării. De asemenea, le putem solicita să atribuie personajului o imagine (din cele prezentate de profesor sau realizate de elevi).

Elevilor li se propun sarcini de tipul: „Comunică și decide!” sau „Apreciază!”

La această etapă elevii își consolidează cunoștințele noi și își restructurează activ schema cognitivă inițială, pentru a include în ea noi concepte. Pornind de la ideea că învățarea înseamnă schimbare care se manifestă sub forma unui alt mod de a înțelege, de a se comporta, a gândi, reflecția este etapa în care elevii însușesc cu adevărat cunoștințe și abilități noi. Dar această schimbare are loc doar atunci când cei care învață se implică activ în restructurarea tiparelor vechi, pentru a include în ele noul.

Ca etapă importantă în procesul de formare a competențelor, reflecția urmărește: crearea condițiilor pentru ca elevii să exprime în propriile lor cuvinte ideile și informațiile atestate/asimilate; generarea unui schimb sănătos de idei între elevi, prin care să-și dezvolte vocabularul și capacitatea de exprimare.

Discutând la etapa de reflecție, elevii se confruntă cu o varietate de modele de gândire. Este un moment al schimbării și reconceptualizării în procesul de învățare. În baza schemelor cognitive inițiale se constituie scheme noi, completate cu informațiile procesate în timpul învățării.

Reflecția încheie cercul inițiat prin promisiunile evocării. La această etapă (ca și la etapa evocării) este destul loc pentru legături inter- și transdisciplinare și pentru raportare la situații de viață.

Extinderea vizează preponderent comportamentul ulterior al celor instruiți – formarea de competențe trebuie să se definitiveze cu aplicarea lor în situații de integrare autentică. De regulă, etapa extinderii este programată „după lecție” [5, p.426], adică am putea-o concepe ca temă pentru acasă: scrierea unui eseu de minimum 400 de cuvinte, în care elevii să prezinte imaginea personajului studiat. În eseu vor fi reflectate unele modele comportamentale care vor fi acceptate sau nu de elevi. Această sarcină facilitează obținerea următoarelor rezultate: elevii realizează un transfer de cunoaștere; aplică cele însușite la ore în situații de integrare simulate; aplică cele însușite în situații de integrare autentică; își dezvoltă competențe, care devin pe parcurs modele comportamentale obișnuite, firești.

Dacă la etapa reflecției s-a conturat sistemul de cunoștințe, abilități și atitudini, faza extinderii ține de definitivarea ciclului de formare a competenței. Astfel, devine evidentă corelația dintre teorie și practică. Elevii realizează un transfer de cunoaștere.

În concluzie, abordarea personajului literar în baza strategiei ERRE îl ajută pe elev să obțină cunoștințe și rezultate sub formă de competențe. Prin acest cadru procesul învățării este mai bine înțeles de către elevi, iar relația profesor – elev este una de parteneriat. Astfel, valoarea metodologică a strategiei este incontestabilă, deși atingerea obiectivelor didactice depind, în mare parte, de îndemânarea și vocația profesorului.

Referințe:

1. ȘCHIOPU, C. *Metodica predării literaturii române*. Chișinău: Combinatul poligrafic, 2009.
2. CARTALEANU, T. Strategii de proiectare didactică. III. Strategia gândirii critice. În: *Didactica Pro*, 2015, nr.2 (90).
3. CERGHIT, I. *Metode de învățământ*. Ediția a IV-a revăzută și adăugită. București: Polirom, 2011.
4. *Limba și literatura română. Curriculum școlar, clasele a V-a – a IX-a*. Chișinău: Lyceum, 2010. [Disponibil online: https://mecc.gov.md/sites/default/files/limba_si_literatura_romana_national_curriculum.pdf]
5. BOCOȘ, M.-D. *Instruirea interactivă: repere axiologice și metodologice*. Iași: Polirom, 2013.

Date despre autor:

Cristina LAȘCU, doctorandă, Școala doctorală Științe ale Educației, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău.

E-mail: cristina.lascu@mail.ru

ORCID: 0000-0002-4466-3768

Prezentat la 22.11.2021